

ფარნავაზის სიზმარი და მეფობის ლეგიტიმაციის ტიპოლოგია

„ცხოვრება ფარნავაზისი“ – „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელი ნაწილი სრულიად განსაკუთრებული თხზულებაა. იგი შეიძლება განვიხილოთ როგორც ფუძემდებლური ტექსტი, რომელიც გადმოგვცემს ქვეყნისა და ხალხის ისტორიაში უდიდესი გარდატეხის მოვლენას: ხელისუფლების ერთი სისტემიდან – მამასახლისობიდან, მეორე სისტემაზე – მეფობაზე, გადასვლას.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს თხზულების დასაწყისშივე გადმოცემული სიზმარი ფარნავაზისა, უნიკალური ტექსტი, რომელიც მრავალი ასპექტით განხილვას საჭიროებს, რამდენადაც მასში ერთი წაკითხვითაც კი ვადასტურებთ მითოლოგემების სიუხვეს, რომელთაგან თუ თითოეული ერთმანეთთან არის სიღრმისულად დაკავშირებული, მეორე მხრივ, ყველანი ერთად ერთ კონცეპტში იყრიან თავს. ეს კონცეპტი არის მეფობა, რომლის ლეგიტიმაციას ტექსტში არსებული ყველა მითოლოგემა ემსახურება.

„მეფე“ ფარნავაზის სიზმრის ცენტრალური მითოლოგემაა. ფარნავაზის სიზმარი ხომ მისი პატრონის გამეფების მითოსია. ფარნავაზი მითოსურად და ისტორიულადაც (ის არ იყო მეფის შვილი), პირველი მეფეა. ის პირველად ქმნის საქართველოს ქვეყანას იმ სახით, რა სახითაც ის ისტორიულ სინამდვილეში, თუნდაც, მისი ჩაწერის ხანაში არსებობს. ფარნავაზის, როგორც დემიურგის, მოღვაწეობა უზურპატორისგან ქვეყნის გამოსხნით იწყება (მეფე არსებითად „მხსნელია“) და ქვეყნის სტრუქტურის შექმნით (ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ დაყოფა), საერთო კულტის დაწესებით, მწიგნობრობის შემოღებით და ქართული ენის (როგორც კულტურისა და ერთიანი ქვეყნის სამართავი იარაღი რკინის იარაღთან ერთად) ჰეგემონიის დამყარებითა და განვრცობით გვირგვინდება. ქვემოთ მოყვანილი ტექსტს განვიხილავთ არა მხოლოდ როგორც საქართველოს პირველი მეფის, არამედ როგორც მეფობის პირველად შემოღების მითოლოგიურ ნარატივს. ტექსტი დახუნძლულია მითოლოგემებით, რომელთა თანამიმდევრობა მეფედ კურთხევის რიტუალს წარმოგვიდგენს. მთლიანი ტექსტი შეგვიძლია სამ პერიოდად დავყოთ.

I. რეალობა

„მას უამსა იყო ჭაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რომელსა სახელი ერქუა ფარნავაზ. ესე ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი, ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსის ძისა, და დედულად სპარსი ასპანელი. და იყო იგი ძმისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექსანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი ყოფილიყო. ესე სამარ და ძმა მისი, მამა ფარნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრესგან. ხოლო დედასა ფარნავაზისსა წარეყვანა ფარნავაზ, სამისა წლისა ყრმა, და შელტოლვილ იყო კავკასიად და მუნ აღზრდილ იყო და მოსრულ იყო მცხეთას, მამულსა თვისსა.

ხოლო ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონიერი, მკვდარი შემმართველი და მონადირე კვლეოვანი. და იმაღვიდა იგი სიკეთესა თვისსა აზონის შიშისაგან. ხოლო მონადირეობითა მისითა იქმნა მეცნიერ აზონისა, და შეიყუარა იგი აზონმან მონადირეობისათვის. ევედრებოდა ფარნავაზს დედა მისი: შვილო ჩემო, ეკრძაღე აზონს და ნურა-რას იხინებ თავისა შენისა სიკეთესა, ნუ უკუე მოგკლან შენ. და იყო შიში და ძრწოლა მას ზედა. და ვითარ განმრავლდა შიში აზონისი მათ ზედა, რქუა ფარნავაზს დედამან მისმან: შვილო ჩემო, დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა და წარმიყვანე მამულსა ჩემსა ასპანს, ძმათა ჩემთა თანა, და განერე შენ ცოცხალი კელისაგან აზონისა.

და დაამტკიცეს განზრახვა ესე: წარსლვა ასპანისა. ჭირ უნდა ფარნავაზს დატყევა საყოფელსა მამათა მისთასა, არამედ შიშისაგან დიდისა დაამტკიცა წარსლვა.

II. ა) სიზმარი და ბ) ცხადი

ა) მაშინ იხილა ფარნავაზ სიზმარი, რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა და ეგულვებობა განსლვა და ვერ განვიდა. მაშინ შემოვიდა სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელთა მისთა და განიზიდა და განიყვანა სარკუმელსა მას. და ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქვე-მდაბლად, მიჰყო ჰელი მისი, მოჰკოცა ცუარი პირსა მისასა და იცხო პირსა მისსა. განიღვიდა ფარნავაზ და განუკვირდა და თქუა: სიზმარი იგი ესე არს: მე წარვალ ასპანს და მუნ კეთილსა მივეცემი.

ბ) ხოლო მას დღესა შინა განვიდა ფარნავაზ და ნადირობდა მარტო და დევნა უყო ირემთა ველსა დილომისასა. და ივლტოდეს ირემნი ღირღალთა შინა ტფილისისათა. მისდევდა ფარნავაზ, სტყორცა ისარი და ჰკრა ირემსა. და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მივიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა. და დღე იგი მწუხრი გარდახდა. და დაჯდა ირემსა მის თანა, რათამცა დაეყო მუნ დამე და დილეულმცა წარვიდა.

ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი აღმოქმნულ იყო ქვითა ძუელად, და სიძუელითა შექმნოდა დარღუევა შენებულსა მას. მაშინ დაასხა წვიმა მძაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლუგი და გამოარღვია კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა წვიმისა მისგან, და შევიდა ქუაბსა მას. და იხილა მუნ-შინა განძი მიუწლომელი, ოქრო და ვეცხლი და სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისა მიუწლომელი.

III. istoriuli Sedegebi

...maSin farnavaz wargzavna mona TÂsi qujis Tana da rqua: me var naTesavi uflos mcxeTosis Zisa da Zmiswuli samara mamasaxlisisa, da ars CemTana xuastagi didZali. Aaw inebo, raTa miT xuastagiTa movide Sen Tana da viyvneT Cuen Zma da viÂmaroT Cuen xvastagi igi orTave. gamouCndeT Cuen mterad azon erisTavsა da sueman Cuenman guces Cuen Zleva keTili.

maSin ganixara quji sixaruliTa didiTa da rqua: aRdeg da moved Cem Tana da nu Surob xuastagsa Sensa da xuastagiTa SeniTa gangimravlne spani Senni, vidre gamovCndeT mterad azonisa, maSin ganixaron yovelTa qarTvelTa awyuedilTa misgan da miwyudeulTa...

maSin farnavaz farulad warvida sixaruliTa da, romeli SesaZlebel iyo ganZisa misgan, waritana Tana da dedaca da dani misni mis Tana. da mividis qujis Tana da rqua mas quji: Sen xar Svili TavTa maT qarTlisaTa da Sen gmarTebს ufloba Cemi. aw nu Surob xuastagsa Sensa, raTa ganvamravlneT spani. Dda, ukueTu mogueces Zleva, Sen xar ufali Cueni da me var mona Seni...

...maSin yovelni qarTvelni ganudges azons... xolo movida farnavaz mcxeTas da daipyrna oTxni igi cixeni mcxeTisani. da masve welsa daipyra yoveli qarTli TÂnier klarjeTisa.

aman farnavaz waravlinna mociqulni winaSe mefisa antioqos asurastanisa da warsca ZRueni didZali. Dda aRuTqua msaxureba. da iTxova misgan Sewevna berZenTa zeda. xolo antioqos Seiwynara ZRueni misi da uwoda Svilad TÂsad, da warmosca gÂrgÂni...

da amanve farnavaz Seqmna kerpi didi saxelsa zeda TÂssa: ese ars armazi, rameTu farnavazs sparsulad armaz erqua. amarTa kerpi igi armazi Tavsa zeda qarTlisa da mieriTgan ewoda armazi kerpisa misTÂs. Dda qmna satfureba didi kerpisa misTÂs.

...da ese farnavaz iyo pirveli mefe qarTisa Sina qarTlosisa naTesavTagani. Aman ganavrco ena qarTuli da arRara izraxeboda sxua ena qarTisa Sina TÂnier qarTulisa. Dda aman Seqmna mwignobroba qarTuli” [1, 20–26].

ჩვენი ანალიზის საგანია მოყვანილი ტექსტის II პასაჟი ანუ „სიზმარი და ცხადი“, რომლებიც სასწორის თანაბრად დატვირთული პინებივით არის გაწონასწორებული: არაფერია ისეთი სიზმარში, რომლის გამოძახილი არ იყოს ცხადში, სიზმრის სიმბოლიკა ცხადის რეალური საგნების სახით არის წარმოდგენილი. თუმცა თითოეულ მათგანს დამოუკიდებელი მნიშვნელობები აქვს, მაგრამ, როგორც ზემოთ ითქვა, ერთმანეთს სიღრმისეული კავშირით არიან დაკავშირებული. აქ გვაგონდება დასაწყისი სიტყვები პროკლე დიადოხოსის თხზულებისა „ღვთისმეტყველების საფუძვლები“: „ყოველივე სიმრავლე როგორმე ეზიარება ერთს“ [2:9].

მეორე მხრივ, უადგილო არ იქნება დავიმოწმოს რუსი მეტაფიზიკოსი ფილოსოფოსის სემიონ ფრანკის თეზისი რეალობის მეტალოგიური ფენის შესახებ, სადაც მთელი საგნობრივი რეალობა მოცემულია როგორც ერთიანი განუწყვეტელი მთლიანობა (некое целостное сплошное единство).

ამასთანავე, დავიმოწმებთ სპინოზას ფორმულას, რომელსაც მოიხმობს ს. ფრანკი თავის წიგნში „Непостижимое“: „ქვეყანაზე არ არის რაიმე და არც მოიაზრება რაიმე, რაც თავისთავად იარსებებდა, სხვა რაიმესთან რაიმე კავშირის გარეშე“ [3:234]. რამდენადაც შეუძლებელია ანალიზის გარეშე წვდომა ამ ერთიანობისა, რომელსაც “ფარნავაზის ცხოვრების” II მონაკვეთი მთლიანად და მისი რეალები შეიცავს, ჩვენ გვიხდება „ცოცხალი“ ტექსტის „ვივისექცია“, რათა საბოლოოდ ისინი კვლავ ერთიანობაში მოვაქციოთ.

მეფობის შენების საწყისები სწორედ ამ სიტყვების უკან დაფარული რეალობებია. როგორც ითქვა, ისინი მეტალოგიურ ერთობაში არიან „ჩაწნული“ ერთმანეთში, მაგრამ ანალიზის ინტერესისთვის (სხვაგვარად ვერც მოხერხდება) მათ ცალ-ცალკე რიტუალური მიმდევრობით განვიხილავთ.

ობლობა

ის გარემოება, რომ ფარნავაზის მამა უცნობია და, ამავე დროს, მოკლული, შვილს აყენებს იმ მითოსურ პერსონაჟთა რიგში, რომელთა სიცოცხლე ჩვილ ასაკშივე ბეწვზე ჰკიდია, მაგრამ თუ გადარჩნენ, დიდებულებას აღწევენ. ობლობის დაფარული დიდების (შესაძლებლობათა) მანიფესტაცია ხდება გარდამტეხ პერიოდებში. ზღაპრის პერსონაჟი – ობოლი, უფრო დამძიმებული სტატუსით, გერი, არის უუფლებო და უმკვიდრო, წუთისოფლის ანაბარა მიტოვებული ბავშვი.

არსებობს წუთისოფლის ბავშვი, წერს ერთგან ნ. ბერდიაევი, და არსებობს ღვთის ბავშვი, რომელსაც „ბედი სწყალობს“ და დასაბამიერი თავისუფლებით არის დაჯილდოებული. ჩვენი მხრივ დავსძენთ, რომ დედა გამოხატავს ღვთის სამეფოს, ხოლო დედინაცვალი – ამ წუთისოფელს. შესაბამისად, ობოლი და გერი, როგორც ღვთის ბავშვები, არ ეკუთვნიან ამ წუთისოფელს – ისინი არ არიან მისი მკვიდრნი. ობლობა და გერობა აქ ტოვებს სოციალურ სფეროს და სხვა განზომილებაში გადადის. ობოლი და გერი ზღაპრების ყველაზე საყვარელი, იმედის მომცემი პერსონაჟია.

ფარნავაზის მეფედქცევის მითოსში ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებას, რომ მისი ბიძა მამასახლისი იყო. მახვილი გადატანილია მის ობლობაზე, რომელიც უთვისტომობის გაძლიერებული სახეა. შეიძლება ითქვას, რომ ფარნავაზის მეფობის საწყისი არა მის გვაროვნულ წარმომავლობაზე, არამედ მის ობლობაზე და თვდაპირველ მიუსაფრობაზეა დამყარებული.

დედის რჩევას – „შვილო ჩემო, დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა და წარმიყვანე მამულსა ჩემსა ასპანს, ძმათა ჩემთა თანა, და განერე შენ ცოცხალი კვლისაგან აზონისა“ – აქ იმაზე მეტი მნიშვნელობას შემცველია, რაც მას ყოფით განზომილებაში აქვს. აქ ასპანი – დედულეთი – მითოსური დედის უდრუბლო ქვეყანაა, სადაც ფარნავაზმა თავი უნდა შეაფაროს (ან დაბრუნდეს) იმ წუთისოფლისგან, რომელსაც ქართლის ქვეყანა განასახიერებს უზურპატორის ხელში („და იყო ჭირი დიდი

ნათესავსა ზედა ქართველთასა“ [1:20]). სიზმრის „ეგულებოდა განსლვა და ვერ განვიდა“ იმ გამოუვალი მდგომარეობის რელიეფური ასახვაა, რომელსაც ფარნავაზი ქართლში განიცდის. დედა უსახელოა, რადგან ის დედობის პრინციპს გამოხატავს განზოგადებულად: დედა – მრჩეველი, დედა – შემფარებელი, დედა – მხსნელი; ეს უსახელო დედა შეიძლება, მსგავსად გილგამეშის დედისა, თავისი შვილის სიზმრის ამხსნელი ყოფილიყო, რომ ცხადისეულ გამოცდილებას არ გამოეაშკარაებინა სიზმრის საზრისი.

შენიშვნა.* დედულეთში დაბრუნება ფარნავაზისთვის ხსნის ისეთივე პერსპექტივა იყო, როგორც გამოხატულია შუმერულ კონცეპტში ამა-არ-გი „დედასთან დაბრუნება“ რომელიც გვიჩვენებს დედის (ამა) წიადს, კალთას, როგორც უკანასკნელ თავშესაფარს, ადამიანის ბუნებრივ სამყოფელს. მხოლოდ ამარგოში, რომელიც საწყისი მდგომარეობაა, პოულობს ადამიანი თავისუფლებას, ამიტომაც „დედასთან დაბრუნება“ თავისუფლების იდეის ტოლფასი კონცეპტია.

შენიშვნა.** მეორე მხრივ, თუ ყოფით დონეზე გადავინაცვლებთ, დედის ძმები ასპანში ფარნავაზისთვის ბუნებითი მფარველები უნდა ყოფილიყვნენ. ცნობილია დედისძმათა განსაკუთრებული როლი დისწულის ბედ-იღბალში. ამას ვადასტურებთ როგორც „პრიმიტიულ“, ისე დაწინაურებულ ცივილიზაციებში. გავიხსენოთ, სად მიიღო ოდისევსმა თავისი განთქმული ჭრილობა – იდენტიფიკაციის ერთგავრი ნიშანი, რომლითაც იგი ევრიკლემ გამოიცნო. ან თუნდაც ხევსურული: „დისწული დედისძმისგანა არ გაიცვლების სხვაზედა“

მაგრამ ფარნავაზის შემთხვევაში, ზებუნებრივი ძალების ჩარევის გამო, ეს შესაძლებლობა არ არის რეალიზებული.

ობლობის მოტივი გამოყენებულია ბაგრატიონთა საგვარეულოს წარმოშობის მითოსში. ამ ხალხური თქმულების ჯერ-ჯერობით ერთადერთი ვარიანტი ვახუშტი ბატონიშვილს ეკუთვნის:

„ვგონებ, ვითარცა სიტყვა არს ივერიელთა შინა, რამეთუ ირემმან განზარდა ბაგრატიონი, იყო ესე გურამ რაჟამს მოუკლეს მამა და მიუღეს ბერძენთა ბოლო კლარჯეთისა, ამას ეძიებდენ და დამალეს გამზრდელთა და მწირობასა შინა ყრმა ესე შეეგუა (ვარ. შეუდგა) ირემსა, აწოვებდა და აღივსის და ავლინებდა. შემდგომად იხილეს საკვირველი ესე კლარჯთა, ჰსცნეს ბაგრატოვანება მისი, მიიყვანეს და ჰყვეს კვალად ერისთავ-ერისთავად. სარწმუნო პატრონი კლარჯთა და მესხთა“ [4, 694].

ამ უნიკალური ტექსტის ბოლო წინადადება – „ამისთვის იქმნა უმეტეს სარწმუნო პატრონი“ – მოწმობს, რომ მისი ავტორისთვის (ასევე ივერიელებისთვის, კერძოდ, კლარჯთათვის) ობლობის, გადამალვის და მწირობის ეს მოდელი ძლიერი ლეგიტიმაციის ხარისხის მქონეა. ბაგრატიონთა ლეგიტიმაციაზე ნარკვევის მეორე ნაწილში გვექნება საუბარი, აქ კი უნდა აღინიშნოს, რომ გუარამის სტატუსი, როგორც ობლისა და მწირობის, მით უფრო ძლიერია, რომ იგი მოკლული მამის ძეა ისევე, როგორც ფარნავაზი. ამ მოდელში ნიშანდობლივია ნულოვანი დონე, საიდანაც აღზევდება მეფობის კანდიდატი. ეს ვარიანტი დასტურდება აქადელი სარგონის (ძვ. წ. 2334-2279) გამეფების ანდრეზშიც, სადაც ასევე არ არსებობს რაიმე წინამძღვარი, რომელიც ისტორიულად გაამართლებდა მის გამეფებას. თუმცა მისი დედა ღვთისმხვევალია, მაგრამ მამა უცნობია (თუმც არა მოკლული), რაც მის მდაბიო წარმოშობას უნდა გულისხმობდეს. ასეა თუ ისე, მშობელი დედა თავისთან არ იტოვებს ახლადშობილს და წყალში გადასაგდებად იმეტებს, რასაც, შესაძლოა, ორი მიზეზი ჰქონდეს: ერთი ის, რომ ბავშვი იმთავითვე მოსაკლავად იყო

განწირული (რომულუსისა და რემუსის, ან ბიბლიური მოსეს ვარიანტი), მეორე ის, რომ დედას სურს სირცხვილი ჩამოირეცხოს ბავშვის მოშორებით (ლაშა-გიორგის ვარიანტი). სარგონს, გარდა სახელისა – „მეფე კანონიერი“ (sharru kenu), რაც იმას ნიშნავს, რომ მისი მეფობის კანონიერება არ არის განმტკიცებული წინაპართა რიგით და მოითხოვს ლეგიტიმაციის სხვა ტიპს, არატრადიციულად (თუმცა ყოველი მოდელი თავად არის ტრადიცია) გადაეცემა მეფობა. ჩვილი ჩასვეს ლერწმის გოდორში, შეფისეს იგი და ეფფრატის დინებას გაატანეს. გოდორი მებაღემ ამოიტანა წყლიდან, ბავშვი ამოსვა, გაზარდა და მებაღედ დაადგინა. მებაღეობისას ჭაბუკი ქაღმერთმა იშთარმა შეიყვარა და შუმერ-აქადის მეფედ გახადა. ქაღმერთის მიერ ამ არჩევაში მდგომარეობს მისი ხარიზმა, უფრო სწორად, ხარიზმის პირობაა ეს არჩევა. ვისთვისაც ამგვარი ნარატივი არ შექმნილა, უნდა დაკმაყოფილებულიყო იმ სიტყვებით, რომლებიც ხალდის ტაძარში დადგმულ თავის ქანდაკს წააწერა ურარტუს მეფემ რუსა I-მა (მეფობის ხანი ძვ. წ. 734-714), როგორც ჩანს უზურპატორმა, რომლის უკან არ იდგა მეფეთა წყება: „ჩემი ორი ცხენით და ჩემი მეეტლით ჩემმა მარჯვენამ ურარტუს მეფობა მოიპოვა“ [5, სტრ. 404]. აქტუალური მეფის ამგვარი განცხადება უპრეცედენტოა თავისი პირდაპირობით. იგი არც კი ახსენებს ღმერთ ხალდის, რომელიც ურარტუს მეფეთა გამარჯვებების სულისჩამდგმელი იყო. თუმცა არ უნდა გამოვრიცხოთ ტექსტის არსებობა, სადაც რუსას მეფობა ინსტიტუციურად იქნებოდა განმტკიცებული.

შენიშვნა*. პირველ ბრძოლაში გამარჯვებას ლეგიტიმაციის მაღალი ხარისხი აქვს. ფშაველი გარა თურმანაული, რომელმაც ლაშარის ჯვრის დროშა ხელყო ხევისბრის პატივის უზურპაციის მიზნით, სწორედ პირველმა წარმატებამ (ქისტების ერთ-ერთი თემის მაისტის გატეხვამ) იხსნა ფშავის ხევის საზოგადოების რისხვისგან, უფრო მეტიც, ლაშარის ჯვრის თავ-ხევისბრის რანგში აღაზვეა. ცხადია, მაინც საჭირო გახდა ხელმხარის განათვლა სახევისბროდ წესისამებრ [6:180-182].

შენიშვნა**. აშურში (ასირიაში) ლეგიტიმაციის ძირითადი ნიშანი იყო ხანგრძლივი გენეალოგია, მამაპაპური ტრადიციული დინასტია, რითაც ყოველი მონარქი ამყოფდა. თუმცა ზოგჯერ მეფე არ ახსენებდა თავის მეფურ წინაპრებს. აშურში არსებობდა მეორე გზა მეფედ გახდომისა: პიროვნება, რომელიც საკუთარი რისკით და ძალებით მოიპოვებდა მეფობას, თავს ღმერთების რჩეულად მიიჩნევდა. ამგვარად გამეფებულთა არქეტიპი სარგონ აქადელი იყო [7:101]. აშურის მეფემ სარგონმა (ძვ. წ. 721-705) ეს სახელი აირჩია, რათა უზურპაცია გაექარწყლებინა: მან, თიგლათფალასარ III-ის უკანონო ძემ, ტახტი წაართვა კანონიერ მეგვიდრეს, უკვე გამეფებულ შალმანაცარ V-ს (ძვ. წ. 727-722), რისთვისაც ეს სახელი „მეფე კანონიერი“ (სპარსუ კენუ) შორეული წარსულიდან მოეხმო.

თუმცა პირველი ტიპის, გენეალოგიაზე დაფუძნებული, ლეგიტიმაცია არ გამოირიცხავს ღმერთების მხარდაჭერასაც. ეს ტიპი რელიეფურად არის ასახული აქემენიანთა გენეალოგიაში, რომელსაც დარიოს I (522-486) გვამცნობს:

„მე ვარ დარიოსი, მეფე დიდი, მეფე მეფეთა, მეფე სპარსეთისა, ძე ვიშტასპასი, შვილიშვილი არშამასი, აქემენიანი. ასე ამბობს დარიოს მეფე: ჩემი მამა – ვიშტასპა, ვიშტასპას მამა – არშამა, არშამას მამა – არიარამნა, არიარამნას მამა –

ჩიშპიში, ჩიშპიშის მამა – აქემენი. ამიტომ ვიწოდებით აქემენიანებად. ჩვენ ძველთაგანვე პატივით ვართ გარემოსილნი, ძველთაგანვე ჩვენი საგვარეულო სამეფო საგვარეულო იყო. ჩემი საგვარეულოდან ჩემამდე რვა მეფე გამოვიდა. მე მეცხრე ვარ. ცხრა მეფე ერთმანეთის მიყოლებით. მე აჰურა-მაზდას ნებით ვარ მეფე. აჰურა-მაზდამ მომცა მე მეფობა“ [8:358].

ამ გენეალოგიაში ერთადერთი აქემენი არ არის მეფური წარმომავლობის, მაგრამ ის იწყებს მეფობას. ის მოექცევა სარგონ აქადელის, ურარტელი რუსას და სხვათა, მეფობის დამწყებთა წრეში, რომელსაც ეკუთვნის ფარნავაზი – პირველი მეფე ქართლისა. ეს ის პიროვნებანი არიან, რომელთაც თავიანთი თავი თავად გახადეს მეფე. მეფობის წყარო თითქოს მათშივეა.

მეფე-მონადირე

არ არის შემთხვევითი, რომ ფარნავაზი დახასიათებულია როგორც – „მონადირე კელოვანი“.

მონადირეობას სამი ასპექტი აქვს ჩვენს თემასთან დაკავშირებით: მონადირეობა მეფის მოწოდება; მონადირეობა როგორც სუზერენსა და ფარულ მეფეს შორის მეტოქეობის პირობა; მონადირეობა როგორც საიდუმლოს აღმოჩენის გზა.

განვიხილოთ ისინი ერთმანეთთან ურთიერთობაში.

არის საზოგადოებები, სადაც ნადირობა მაღალი რანგის საქმიანობაა: ის მაღალი წრეების პრივილეგიაა. მხოლოდ მეფეებს და დიდებულებს აქვთ ნადირობის უფლება (იქნებ იმის გამო, რომ მათია ტერიტორია, სადაც გარეული ცხოველები მოსახლეობენ?). განსაკუთრებით ძველ ირანში მონადირეობა მეფეთა აუცილებელი ატრიბუტი იყო. ის გადადის მითოსში და სიმბოლურ მნიშვნელობასაც იძენს.

„ხოლო ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონიერი, მკვდარი შემმართებელი და მონადირე კელოვანი. და იმაღვიდა იგი სიკეთესა თვისსა აზონის შიშისაგან. ხოლო მონადირეობითა მისითა იქმნა მეცნიერ აზონისა, და შეიყუარა იგი აზონმან მონადირეობისათვის. ევედრებოდა ფარნავაზს დედა მისი: შვილო ჩემო, ეკრძაღე აზონს და ნურა-რას იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა, ნუ უკუე მოგკლან შენ. და იყო შიში და ძრწოლა მას ზედა“.

ფარნავაზს თავისი სამონადირეო ხელოვნების დამალვა უხდება და ეს სავსებით კანონზომიერია; დედა თავისი გამჭრიახობით გრძნობს საფრთხეს, რომელიც ემუქრება მის ვაჟს სწორედ ნადირობაში ხელოვნების გამოჩენის გამო, რომელიც, ერთხელაც იქნება და გამოიდებს თავის საბედისწერო შედეგს. თავისი უპირატესობით მონადირეობაში ფარნავაზი ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად მეფობაზე აცხადებს პრეტენზიას. თუმცა ფარნავაზსა და აზოს შორის დაპირისპირება თავის ლოგიკურ შედეგამდე არ მისულა და დედის არცთუ უსაფუძვლო ეჭვებს რეალიზაცია არ ჰქონია, ჩვენ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ეს პერსპექტივა არდავანისა და არდაშირის მაგალითზე. სუზერენსა და ვასალს შორის ურთიერთობის ეს მოდელი ხორცშესხმულია „არდაშირ პაპაკანის წიგნში“, სადაც მეფესა და მის ქვეშევრდომს – მეფობის ფარულ კანდიდატს შორის საბედისწერო დაძაბულობის მიზეზი სწორედ მონადირეობაა, კერძოდ, ნანადირევი, რომელზეც პრეტენზიას აცხადებს სუზერენი, როგორც ყოველი

მონადირეობის მხედის პოტენციური მფლობელი, რადგან მისია მთელი ქვეყანა.

„ერთ დღეს არდავანი ცხენოსნებსა და არდაშირთან ერთად სანადიროდ წავიდა. მინდორში კანჯარი გამოჩნდა; არდაშირი და არდავანის უფროსი ვაჟი დაედევნენ. არდაშირი დაეწია, ისარი სტყორცნა იმგვარად, რომ ფერდიდან მუცელში გაუარა და მეორე მხარეს გამოვიდა და კანჯარი ადგილზე დაეცა. არდავანი და ცხენოსნები მივიდნენ. როცა მათ ამგვარი ნატყორცნი დაინახეს, გაოცდნენ და იკითხეს: „ეს ვინ სტყორცნა?“ არდაშირმა უთხრა: „ეს მე გავაკეთე“. არდავანის ვაჟმა თქვა: „არა, მე გავაკეთე“. არდაშირი განრისხდა და არდავანის ვაჟს უთხრა: „არა ხამს უნარისა და ვაჟკაცობის მისაკუთრება უსამართლობით და ბოროტებით! აი ველი და აი მრავალი კანჯარი. მე და შენ აქ მეორედ შევეჯიბრებით ერთმანეთს და გამოვაჩენთ ჩვენს სიკარგეს, სიმარდესა და მამაცობას“. ამის გამო არდავანს გული მოუვიდა და არ მისცა არდაშირს ცხენზე შეჯდომის უფლება...“ [9:44].

არდაშირს ისღა დარჩენოდა, რომ უკვე საბედისწეროდ დაპირისპირებოდა სუხერენს. ის გარბის. (აქ თხრობაში მეფობასთან დაკავშირებული სხვა რეალიები შემოდის).

ამ ურთიერთობის მაგალითად შეგვიძლია საულისა და დავითის ურთიერთობა გავიხსენოთ. კონფლიქტის მიზეზი აქ ნადირობაში უპირატესობა არ არის, რადგან ბიბლია არ იცნობს (ანუ არ ცნობს) ნადირობას. მიზეზი აქ საბრძოლო წარმატებაა, რომელიც იწყება ნორჩი ჭაბუკის მიერ გოლიათის დამარცხებით, როდესაც მან სირცხვილისგან იხსნა ისრაელის ლაშქარი (1მეფ. 17), და გვირგვინდება მის პირველსავე ბრძოლაში გამარჯვებით, როცა შეითხზა სიმდერა, რომელსაც ქალები მღეროდნენ: „შემუსრა საულმა თავისი ათასი, ხოლო დავითმა თავისი ათიათასი“ (1მეფ. 18:7), რასაც მოსდევს ეს ტექსტი: „მეტად განაწყენდა საული, არ მოეწონა ეს სიტყვები, თქვა: დავითს ათი ათასს აძლევენ, მე კი ათასს. მეფობადა აკლია“ (1მეფ. 18:8). სავსებით ბუნებრივია ეს სიტყვები. საულს, რომელზეც, როგორც ცხებულზე, დროდადრო გადმოდის წინასწარმეტყველების სული, შეეძლო ამოეცნო, რომ დავითი უკვე უფლის ცხებულია. მათ უკვე ვერაფერი შეარიგებდა. დავითის გამეფება ახლა უკვე მხოლოდ დროის საკითხი იყო.

შენიშვნა. გოლიათთან დავითის გამარჯვება გააზრებულია როგორც მონადირის გამარჯვება მხედზე. ეს არ არის ჩვეულებრივი ორთაბრძოლა, მოწინააღმდეგენი არც კი შეჭიდებიან ერთმანეთს. დავითმა უარყოფს საბრძოლო საჭურველს, რომლითაც თმა შემოსა იგი. და ერთადერთი იარაღით – შურდულით გადის გოლიათის წინააღმდეგ, როგორც გარეულ მხედებზე სანადიროდ გადიან. ეს მისი სიტყვებიდანაც ჩანს: „უფალი, რომელიც დამიხსნიდა ხოლმე ლომისაგან და დათვისაგან, ახლაც დამიხსნის ამ ფილისტიმელისაგან“ (1მეფ. 17:37).

შეგხედოთ ამ თვალსაზრისით ნადირობის ეპიზოდს, რომელსაც „ვეფხისტყაოსნის“ კომპოზიციისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. პოემაში ნადირობას ორი ფუნქცია აკისრია, რომლებიც არსებითია პოემის როგორც კომპოზიციურ, ისე იდეოლოგიურ ჭრილში. ნადირობის შედეგი გადაშლის ახალ ჰორიზონტს პერსონაჟთა ურთიერთობაში.

გავიხსენოთ, რა არის მეფე როსტევანის პირველი დადრეჯის მიზეზი: თინათინის გამეფების ღხინში, როცა ზეიმმა კულმინაციას მიაღწია.

დიდებულთა გასაოცრად „მეფემან თავი დაჰკიდა და ჰქონდა დაღრეჯილობა“. დიდებულებმა ეს მიაწერეს ახლადგამეფებულის უზომო ხელგაშლილობას. მაგრამ მეფეს სხვა რამ აწუხებს:

„ერთი მიზის ასული, ნაზარდი სათუთობითა;
ღმერთმან არ მომცა ყმაშვილი, – ვარ საწუთროსა თმობითა, –
ანუ მცა მგვანდა მშვილდოსნად, ანუ კვლა მობურთლობითა;
ცოტასა შემწევს ავთანდილ ჩემგანვე ნაზარდობითა“.

ეს სიტყვები ჭეშმარიტად ქვეყნის მომავალზე მზრუნველი სუზერენის სიტყვებია. იგულისხმება შემდეგი: თინათინი გამეფებულია, მას უნდა მოჰყვეს ავთანდილის გამეფება – ამოდ არ არის ნახსენები თინათინისა და მისი ტრფიალების ამბავი იმთავითვე, როცა სპასპეტი შემოდის თხრობაში („მას თინათინის მშვენება ჰკლევდის...“). მეტოქეობას სხვა შემთხვევაში (როგორც არდაშირისა და არდაბანის ეპიზოდი გვიჩვენებს) ტრაგიკული დასასრული ექნებოდა „ჯერთ უწვერული“ ჭაბუკისთვის. მაგრამ არაბეთში პატრონისა და ყმის სხვა მოდელი „მუშაობს“, ამიტომაც ავთანდილს მეტობისთვის საფრთხე არ ემუქრება, რადგან მეფის დაღრეჯის წამალი სწორედ ავთანდილის უპირატესობაა (რაც ტრადიციულ მოდელში მიზეზია). ამიტომაც ავთანდილი თამამად აცხადებს:

„ავთანდილ იტყვის: დავიწყო კადრება საუბნარისა;
ნუ მოჰკვებს მშვილდოსნობასა, თქმა სჯობს სიტყვისა წენარისა.
მიწაცა თქვენი ავთანდილ თქვენს წინა მშვილდოსანია;
ნაძლევი დავდვათ, მოვასხნეთ მოწმად თქვენნივე სპანია;
მოსპარეზედ ვინ მგავსო? – ცუდნიდა უკუთქმანია.
გარდამწვევდელი მისიცა ბურთი და მოედანია“.

ასპარეზობა ლაღობაში წარიმართა და, როცა გაირკვა ვასალის უპირატესობა, რომ –

„ორთავე ერთგან მოკლული ყველაი ასჯერ ოცია,
მაგრა ავთანდილს ოცითა უფროსი დაუხოცია“, –

მეფესაც მოესნა ჭმუნვა:

„უხარის ვგრე სიკეთე მისისა განაზარდისა“.

ამგვარი სიტუაციის ეფექტი მით უფრო მოულოდნელია, რომ ყველაფერი ხდება არა ისე, როგორც მოდელი კარნახობს. გავიხსენოთ ამის საპირისპიროდ „შემუსრა საულმა თავისი ათასი, ხოლო დავითმა თავისი ათიათასი“, რამაც საულში დავითისადმი შეურიგებელი მტრობა გამოიწვია, მაგრამ არაბეთის კარი ამ წესის გამონაკლისია – სუზერენისა და ვასალის ურთიერთობა აქ პატრონყმობის იდეალურ მოდელზეა აგებული. ავთანდილის გამარჯვება ნადირობაში საწინდარია მისი გამეფებისა, რისი მოწმეც მკითხველი უშუალოდ ამ ამბის შემდეგ გახდებოდა, რომ მდინარის პირას „უცხო მოყმე“ არ გამოჩენილიყო.

რიტუალური სიკვდილი და მეფედშობა.

გამომწვევდება („უკაცურ სახლში“) და გამოსვლა „გადასვლის რიტუალების“ კატეგორიას ეკუთვნის (rites de passage). ტერმინი ეკუთვნის ბელგიელ ეთნოლოგს არნოლდ ვან ხენეპს (ვან ენნეპ). ფარნავაზი საკუთარ თავს „უკაცურ სახლში“ ხედავს, საიდანაც სურს გამოსვლა, მაგრამ ვერ გამოდის. რას შეიძლება ნიშნავდეს მისი სიზმრის „უკაცური სახლი“? მსოფლიო მითოლოგიის არსენალში რომც არ იყოს ცნობილი „უკაცური სახლის“ სემანტიკა, ყველაფერი, რაც ხდება ფარნავაზის თავზე ამ სახლიდან გამოსვლის შემდეგ, აშკარას ხდის, რომ იგი ქვესკნელშია მოხვედრილი. იგი კვდება, რათა ხელახლა იშვას, მაგრამ განსხვავებული სტატუსით. სიკვდილს და ხელახლა შობას არავითარი გამართლება არ ექნებოდა, თუ მის ბედში არაფერი შეიცვლებოდა. ფარნავაზი თავის თავს ხედავს აჩრდილთა სამეფოში („უკაცური სახლი“ მისი მითოლოგემური ვარიანტია), სადაც მოულოდნელად იჭრება მზე თავისი სხივით. მითოლოგიიდან კი (შუამდინარული, ეგვიპტური) ვიცით, რომ მზე (შამაში, რაე) პერიოდულად მკვდართა სამეფოსაც უნათებს.

აფრიკული მოწმობა. მიუხედავად ღრმა კულტურულ-ისტორიული განსხვავებისა კონგოს ბელადად კურთხევის რიტუალსა და ძვ.წ. III საუკუნის მეფედ კურთხევის ჰიპოთეტურ ცერემონიალს შორის, შეგვიძლია გამოვძებნოთ უნივერსალიებზე დამყარებული ტიპოლოგიური მსგავსება.

„ერთ-ერთი მთავარი ელემენტი, რომელსაც [ახალი ბელადის კორონაციის დროს] მნიშვნელოვანი იდეოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა, იყო მომავალი ბელადის ხანგრძლივი იხოლაცია განცალკევებით მდგარ ქოხში, რომელსაც საგანგებოდ აშენებდნენ ამ შემთხვევისთვის. გამომწვევების მთელი ციკლის კულმინაციას წარმოადგენდა „სიკვდილისა და აღდგომის“ რიტუალი. ამის შემდეგ მომავალი ბელადი იღებდა ახალ სახელს. სამხრეთ სანაპიროს სუნდის ტომში ბელადობის კანდიდატი მცირე ხნით განმარტოვდებოდა გამოქვაბულში, სადაც მათი რწმენით ბინადრობდნენ წინაპართა სულები და, თუ იგი გარეთ აღარ გამოვიდოდა (ასეც მომხდარა ხოლმე), მიიჩნეოდა, რომ წინაპრები დასტურს არ სცემდნენ მის ბელადობას... [ზოგან] კორონაციამდე რაიმე რიტუალურ ქმედებას უნდა გამოეკვლინა წინაპართა აზრი მომავალი ბელადის კანდიდატურაზე. აღმოსავლეთ კონგოში, მაგალითად, ეს რიტუალი იყო წარმატებული ნადირობა, რომელსაც საგანგებოდ მართავდნენ კანდიდატის გამომწვევების პერიოდში (თუ მონადირეები ვერ მოკლავდნენ რომელიმე სახეობის ანტილოპას, ბელადობის კანდიდატი სხვა პირით შეიცვლებოდა). [10:84-85].

ვფიქრობ, ფარნავაზის ანდრეზის ორი ეპიზოდი – „უკაცურ სახლში“ ყოფნა და ნადირობა ირემზე ტიპოლოგიურ პარალელს პოულობს აფრიკულ საკრალურ ყოფაში, სადაც ამ ორ აქტს ინსტიტუციური სახე აქვს მიღებული.

ცხება

„იხილა მზე ქვე-მდაბლად, მიჰყო ჭველი მისი, მოჰკოცა ცუარი პირსა მ[ზ]ისასა და იცხო პირსა მისსა“.

ამ ფრაზაში ორი რამ მოითხოვს განმარტებას: „მზე ქვე-მდაბლად“ მდგარი ქვესკნელიდან ამოყვანილი ფარნავაზის წინაშე და „ცვარი“, რომელიც მან მზეს მოსწმინდა და თავის სახეზე იცხო. დავიწყოთ მეორეთი.

ექვე არ არის, რომ ამ ეპიზოდით ტექსტის ავტორს სურს წარმოაჩინოს მეფედქცევის რიტუალის, მისი აზრით, ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი – ცხება, რომელსაც შეუძლია მთელი მისი სიმბოლიზმი იტვირთოს. მართლაც, ცხება რომ მჭიდროდ და განუყოფლად არის დაკავშირებული მეფობასთან, ამას ბიბლია (ძველი აღთქმა) ადასტურებს. ცხების ნივთიერი მასალა აქ ზეთისხილის ზეთია, რომელიც პურთან და ღვინოსთან ერთად სიუხვისა და მატერიალური დოვლათის სიმბოლოებია:

„მიწა გაეხმინება პურსა და ღვინოს, და ზეთს“ (ოსია, 2:24); „ავსება ბელგები ხორბლით და გალიცლიცდება კოდები ღვინით და ზეთით“ (იოვ. 2:24).

თუმცა ისინი ადამიანის არა მხოლოდ ნივთიერ, არამედ სულიერი საზრდოსაც წარმოადგენენ:

„რომელმან გამოიღის პური ქვეყანით, ღვინომან ახარის გულსა კაცისასა, საცხებელმან მხიარულ-ყვის (დედანში: განაბრწყინებს) პირი, პურმან განამტკიცნის გული კაცისა“ (ფსალმ. 103:14-15).

თითოეულ მათგანს (პურს, ღვინოს, საცხებელ ზეთს) თავ-თავისი ხასიათის ზემოქმედება აქვს ადამიანზე, როგორც ზემოთ დამოწმებული ფსალმუნის ტექსტი გვამცნობს, მაგრამ ზეთი პურისა და ღვინისგან განსხვავებით ისეთი ნივთიერებაა, რომელიც არა მხოლოდ „განაბრწყინებს (ებრ. ლე-ცაჰილ) პირისახეს“, არამედ მთლიანად განმსჭვალავს ადამიანის სხეულს, ძვლამდე ატანს მისი ზემოქმედება: „შთახდა ვითარცა წყალი ნაწლევეთა მისთა და ვითარცა ზეთი ძვალთა მისთა“ (ფსალმ. 108:18). ხოლო თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბიბლია ძვალში (ყეცემ), რომელიც ადამიანის ნეშტის უკანასკნელი ზღვარია, პიროვნების იდენტობას ხედავს, ცხადი გახდება, რომ ზეთის ზემოქმედების ძალა სცილდება ბიოლოგიურ ბუნებას და ადამიანის ინდივიდუალობის სიღრმეს სწვდება, მით უმეტეს, თუ ცხება უფლის სახელით ხდება და ზეთიც საგანგებო რიტუალით არის მომზადებული (გამ. 30:22-33). პურისა და ღვინისგან განსხვავებით, ზეთი არ შემოიზღუდება მხოლოდ იმით, რომ ფიზიკურად კვებას ცოცხალ არსებას, არამედ ის, თავად წმიდის კატეგორიის კუთვნილება, წმიდაყოფს საგნებს, გარდაქმნის მათ ნივთიერ ბუნებას. ზეთის ცხება უხილავ საკრალიზმს ხილულს ხდის (დაბ. 28:16-19, იაკობის კიბის ეპიზოდი).

ძველ აღთქმაში მეფედ ცხების რამდენიმე შემთხვევაა გადმოცემული.

საული იყო პირველი მეფე, რომელიც უფალმა აირჩია ბენიამინის ტომში და სამუელის ხელით ცხო მეფედ, რათა მასზე უფლის სული გადმოსულიყო.

„და აიღო სამუელმა ზეთით სავსე რქა, თავზე დასხა, აკოცა და უთხრა: აჰა, გცხო უფალმა თავისი სამკვიდროს მთავრად“ (1მეფ. 10:1). ამის შემდეგ სამუელი ეუბნება ცხებულს: „ქალაქში შესვლისას შეხედები გორაკიდან ჩამოშავალ წინასწარმეტყველთა გუნდს, რომელთაც წინ მიუძღვებიან ქნარით, დაფდაფით, სტვირითა და ებნით, თავად კი ქადაგებენ. ღვთის სული გადმოვა შენზე და მათთან ერთად გაქადაგდები, სხვა კაცად გარდაიქმნები“ (10:5-6).

როცა საულმა საბედისწერო შეცდომა დაუშვა, ღმერთმა პირი იბრუნა მისგან და დავითი – ყველაზე უმცროსი გამოარჩია იესეს რვა

ვაჟიშვილს შორის. „და აიღო სამუელმა ზეთიანი რქა და სცხო მას მისი ძმების თანდასწრებით. და ამ დღიდან და მერეც უფლის სული წარუმართავდა მას“ (1მეფ. 16:13). ორი ცხებულის (ებრ. მაშიახ) თანაარსებობდა ერთმანეთის გვერდით. საული, გრძნობდა რა დავითის უპირატესობას, მოსაკლავად დევნიდა მას და, თუმცა დავითს არაერთხელ მისცემია შემთხვევა, მოეკლა საული, მას ხელი არ აღუმართავს ცხებულზე, რადგან ცხებული სხვა ადამიანია და, ამდენად, ხელშეუხებელი. „დღეს მომცა შენი თავი ხელში უფალმა, მაგრამ არ ვინდომე უფლის ცხებულზე აღმემართა ხელი“ (1მეფ. 26:23).

„სხვა კაცად გარდაქმნა“ არსებითია მეფობის სტატუსისთვის. ეს არის გადასვლის რიტუალის ერთი კერძო გამოხატულება: სულის გადმოსვლა მართლაც სრულიად ცვლის ადამიანის ბუნებას – ეს დავინახეთ საულის შემთხვევაში, როდესაც წინასწარმეტყველთა გუნდს ხმა შეუწყო მან, რის გამოც ნათქვამმა სიტყვამ ანდაზის მნიშვნელობა შეიძინა: „ყველანი, ვინც მანამდე იცნობდნენ მას, ხედავდნენ წინასწარმეტყველებთან ერთად გაწინასწარმეტყველებულს და ლაპარაკობდნენ ერთმანეთში: რა დამართა კიშის ძეს, ნუთუ საულიც გაწინასწარმეტყველდა? თქვა პასუხად ერთმა იქაურმა კაცმა: ვინ არის მათი მამა? ასე წარმოიშვა ანდაზა: ნუთუ საულიც გაწინასწარმეტყველდაო?“ (1მეფ. 10:11-12).

კარგად ჩანს ეს გარდაქმნა გედეონის შემთხვევაში (მსაჯ. 6:15). უფლის სული მასზე გადმოდის, ვინც ყველაზე ნაკლებად მოელის ამას. არც საული, არც დავითი, არც მანამდე გედეონი არაფრით იყვნენ გამორჩეულნი; არც მათ საგვარეულოებში იყო რაიმე განსაკუთრებული.

შენიშვნა. შუამდინარეთში მეფედ ცხების კვალი არ ჩანს. არსებობს ცნობა, რომლის თანახმადაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეგვიპტეშიც ყოფილა მიღებული. ყოველ შემთხვევაში, ადღუ-ნირარი, XV ს-ის ეგვიპტის ვასალი, წერს ეგვიპტის ფარაონს თუთმოსე IV-ს, რომ მისმა პაპამ, თუთმოსე III-მ მისი (ადღუ-ნირარის) პაპა გაამეფა ნუხაშეში და ზეთი დაასხა მას თავზე. „დაე, ნურავინ გადააყენებს მეფობიდან მას, ვინც მეფედ ეგვიპტის მეფემ გახადა და თავზე ზეთი დააღვარა“. აქ ჩანს პრეტენზია, რომ ცხებულობა მემკვიდრეობით გადადიოდა. აქედან ისიც ჩანს, რომ ფარაონის მონაწილეობა ზეთით ცხებაში აძლიერების მეფის ლეგიტიმურობას [11:88].

დავუბრუნდეთ ფარნავაზის ცხებას: „მოჰკოცა ცუარი პირსა მზისასა და იცხო პირსა მისსა“ – პირველ რიგში, უნდა ითქვას, რომ რაკი ეს ცხება სიზმარში ხდება, იგი სიმბოლურია და არ იქნება სწორი, რომ მისი ავთენტურობის საკითხი დავსვათ, როგორც რეალურად ჩატარებული რიტუალის მიმართ დაისმებოდა. საქმე ის არის, რომ სიზმრისეული „რიტუალის“ უკან გარკვეული რწმენა-წარმოდგენები დგას. საკითხის ამ მხარეს მოგვიანებით შევეხებით, ახლა კი გავარკვიოთ, რა იგულისხმება მზის ცვარში.

ერთ ქართულ ზღაპარში უფლისწული, რომელმაც ნადირობისას ირმისთვის ნასროლი ისარი მზეს მოახვედრა და დაჭრა, ისჯება: დღისით მკვდარია, ღამით ცოცხლდება და ტყეში დაეხეტება. გათენდება თუ არა, კუბოში წვება და ელის თავის მხსნელს, რომელმაც მზის პირის ნაბანი უნდა მოუტანოს. მხსნელი ქალწული წავა მზის დედასთან მზის პირის ნაბანს გამოართმევს, ასხურებს მკვდარ უფლისწულს გააცოცხლებს [12:17-24].

მზის წინაშე მდგარი ფარნავაზი, რომელიც ახლახან ამოვიდა „უკაცური სახლიდან“, ჯერ კიდევ მკვდარია და ასეთად დარჩება, ვიდრე მზის ცვარს არ იცხებს პირისახეზე. მხოლოდ მზის ცვარი გააცოცხლებს მას, მაგრამ მზის ცვარს, განსხვავებით ზღაპრული მზის პირისნაბანისგან, კიდევ ერთი დატვირთვა აქვს: იგი არა მხოლოდ აცოცხლებს ფარნავაზს, არამედ მეფედ ხდის მას. უნდა ჩავთვალოთ, რომ ამ ერთი აქტის ორი შედეგი (გაცოცხლება და გამეფება) ერთდროულია.

ა. მ. ჰოკარტის (ოკარტ) დაკვირვებით, მეფედკურთხევა აუცილებლობით გულისხმობს რიტუალურ სიკვდილს და მეორედ შობას უკვე მეფის სტატუსში. კვდება კერძო კაცი და იბადება მეფე, საკრალობასთან ნაზიარები პიროვნება. სქემა ასეთია: სიკვდილი-შობა-კორონაცია. დაკრძალვის რიტუალები, რომლების ძალითაც ხდება მკვდარი ფარაონის ღმერთად ქცევა იმ რიტუალის იგივეობრივია, რომლის ძალითაც ფარაონი მეფე გახდა [13:70,84].

შენიშვნა. თავისი არსით მეფედ კურთხევა ნათლისღების ტიპოლოგიურია, რომლის დროსაც კვდება ძველი კაცი და იბადება ახალი კაცი (იხ. რომ. 6:2-8).

„მზის წილი“

ორი წინადადებით გამოხატული ფარნავაზის მარტივი მოქმედება – „მოჰკოცა ცუარი პირსა მისასა და იცხო პირსა მისსა“ – გარდა ცხებისა, დამატებით კიდევ იმის ნიშანია, რომ ფარნავაზი ამიერიდან მზესთან არის წილნაყარი, მისი ბუნების თანაზიარი ხდება, რაც მკვიდრად ზის ქართულ ტრადიციაში. მზისწილობა „ვეფხისტყაოსნის“ ჩვეული ტოპოსია, თუნდაც ამ სტროფში გამოხატული:

„მზე უშენოდ ვერ იქმნების, რადგან შენ ხარ მისი წილი,
განაღამცა მას ეახელ, მისი ეტლი არ თუ წბილი!“
შესაძლებელი მაგალითების გამრავლება.

მეფე-მზის (თუ მზე-მეფის) მითოლოგემა, რომელიც კლასიკური სიცხადით არის გამოხატულ აქადურ ენაზე, სახელდობრ: „მეფე – ღმერთების ხორცი, მზე თავისი ხალხისა“, რეალიზებულია სხვადასხვა კულტურებში. თუ დავიწყებთ შუმერიდან, პირველი მეფე, რომელიც ნახსენებია, მზის ნიშნებით ხასიათდება. ეს არის ურუქის პირველი მეფე მესქიაგაშერი, მზის ძე (დუმუ-უთუ), რომლის მითოსის შინაარსი ოთხსიტყვიანი მითოლოგემით არის შემორჩენილი: „ზღვაში შევიდა, მთაზე ავიდა“ [14:84-86], რაც მზის მოძრაობას გამოხატავს, დღის მნათობისა, რომელიც ჩადის ზღვაში და ამოდის მთიდან.

თუმცა აქადელთა ნარამსინი მზის შვილად არ არის წოდებული, მაგრამ მისი მზიურობის მითოლოგემა: „ნარამსინი აქადის ტაძრიდან მზესავით გამობრწყინდა“ [15:192]; ასევე შულგი თავის განმადიდებელ ჰიმნში პირდაპირ აცხადებს: „ხახადაღებული ღომი – მზის ღმერთისა ვარ“ [15:192], თუმცა ამ ჰიმნში ეს მეფე შუმერის ყველა ღმერთის ნიშნებით არის აღჭურვილი).

ირანელთა პირველი მეფე (ან პირველ-კაცი) ჯიმა (ან დიმა) ასევე მზის ღმერთის ვივაჰვანტის ძეა და თავადაც მზესავით ბრწყინავდა. ის იყო, როგორც ჩანს, მეფური დიდების – ხვარნას პირველი მატარებელი.

პაპაკის სიზმარში სასანის თავიდან ამოსული მზე მთელ ქვეყანას ანათებდა [9: 42]. ეს იყო მისი მეფური ნიშანი, რადგან სასანი, იშუამად

მწვემსი, დარიოსის შთამომავალი იყო. სასანმა შვა არდაშირი, რომელსაც გადაეცა ირანელ მეფეთა ხვარნა.

ფარაონის ტიტულატურის მეხუთე პუნქტში ფარაონი დასახელებულია მზის ღმერთის რაეს ძედ. იგი ითვლებოდა დედოფლისა და მზის ღმერთის ნაშობად, ანუ მამა ფარაონი მზის ღმერთის სახელით ეუფლებოდა თავის დედოფალს... ამიტომაც მზის ღმერთს ამონ-რაეს ცენტრალური ადგილი უჭირავს ფარაონის კორონაციის რიტუალში. მეფის მზის შვილობის კონცეფციამ ალექსანდრეს ეპოქამდე გასტანა. თავად ალექსანდრე, რაც ფარნავაზთან დაკავშირებით საგულისხმოა, ეგვიპტური ტრადიციით, მოკვდავი ქალისა (ოლიმპიადას) და ამონის, მზის ღმერთის, შვილად გამოცხადდა... [16:150-151]. ფარაონის სიკვდილი ამგვარად არის აღწერილი: „ავიდა ღმერთი თავის ჰორიზონტზე, მეფე ზემო და ქვემო ეგვიპტისა – სხოტეპებრა აყვანილ იქნა ცაზე. იგი შეუერთდა მზეს...“ [17:338].

განძი

არ არის მოულოდნელი, რომ მონადირის მიერ ნადირის ძიება და მის კვალს მიდევნება სულიერ ძიებად იქნას გააზრებული, როგორც ეს სუფიურ პოეზიაში ან გერმანულ მისტიკაში დასტურდება. მაისტერ ეკჰარტი ლაპარაკობს ადამიანის სულზე, რომელიც ინადირებს თავის „მსხვერპლს“ – ქრისტეს [18:213]. ქართულ სინამდვილეში ამის მკაფიო მაგალითია მირიანის გამოცდილება და განსაცდელი თხოთის მთაზე, რომელიც მას ნადირობისას შეემთხვა.

ნადირობასთან დაკავშირებულია განსაცდელი, უცნობი სამყაროს ხილვა, ჩვეულებრიობის საზღვრების გადალახვა, ან იმ ზღურბლის მიღწევა, საიდანაც იწყება სხვა, აქამდე განუცდელი სამყარო. ყოფიერებაში შემოდის სიახლე, რომელიც კარდინალურად ცვლის სტატუსს ქუო-ს. ძველი ეპოსები ასახავენ ამ მომენტს, როდესაც სანადიროდ გასვლით, ერთი მხრივ, იკვრება კვანძი, მეორე მხრივ, ფართოვდება მოქმედების არეალი. ასეა „ვეფხისტყაოსანში“: ავთანდილის ინიციატივით გამართული ნადირობა, გარდა იმისა, რომ თავისი შედეგით გაუქარვებს მჭმუნვარებას მეფეს, რომელიც დარწმუნდება თავისი გაზრდილის ღირსებაში, გახდება პირობა „უცხო მოყმის“ გამოჩენისა, რომლის საიდუმლოს ამოხსნას ემსახურება მთელი პოემა. „ნახეს უცხო მოყმე ვინმე, ჯდა მტირალი წყლისა პირსა“ – ამ სიუცხოვის ხილვა ნადირობამ მოიტანა, როცა მონადირენი მიადგნენ „წყლისა პირსა“, სადაც უკვე თავდებოდა არაბთა სამეფო, ანუ „ჩვენის“ ნიშნით აღბეჭდილი ქვეყანა და იწყებოდა უცხო მხარე, უცხო თავგადასავლის ასპარეზი. გარკვეული აზრით, ტარიელი და მთელი მისი ამბავი ავთანდილის მონადირეებულია. „ამირანდარეჯანიანის“ სიუჟეტიც ნადირობის წყალობით იხსნება: მეფე აბესალომი დაედევნება უცხო ქურციკს, რომელიც შვიდი დღის შემდეგ უცხო მხარეში („ქვეყანა უცხოდ აუჩნდა“) მიიყვანს მას, თავად კი კლდეში გაუჩინარდება. მის ნაცვლად მათ წინაშე ქვითკირის სახლი აღიმართება, რომლის შიგნით კედლებზე საბრძოლოდ შემოსილ ჭაბუკთა სახეებია გამოხატული. ეპოსის მთელი შინაარსი ამ ჭაბუკთა თავგადასავალს შეადგენს.

შენიშვნა. ხევსურული ანდრეზები ჯვარ-ხატების აღმოჩენას და მათ დაარსებას სალოცავებად მონადირეთა გამოცდილებას მიაწერენ. ერთადერთი მონადირეა, რომელსაც შეუძლია გააღწიოს სოფლის საზღვრებს და ტრანსცენდენტულ სივრცეში მოხვდეს, სადაც იმ რიგის სინამდვილის მხილველი ხდება, როგორც

შინ მყოფათათვის მიუწვდომელია. მონადირეები ხშირად ჯვარ-ხატთა მკადრებია, ანუ მათი რჩეულები, და მსახურები (ხუცეს-დეკანოზები) ხდებიან [6, 63-67].

ფარნავაზისთვის, რომელიც იყო „მონადირე ჰელოვანი“, უკანასკნელი ნადრობა საბედისწერო (კეთილი აზრით) აღმოჩნდა. სიზმრისეულმა გამოცდილებამ ცხადში მიიღო ადექვატური ხორცშესხმა.

საფრთხის კულმინაციას, რომელიც ფარნავაზს მცხეთაში აზოსგან ელოდა, დაემთხვა (ცხადია, არა შემთხვევით) განძის პოვნა, რომელიც ორ ერთმანეთის შემავსებელ ასპექტს შეიცავს: პირველ რიგში, განძი არის მატერიალური სახსარი ქვეყნის გასათავისუფლებლად უზურპატორისგან, რამაც ფარნავაზს მისცა გადამწყვეტი უპირატესობა იმისთვის, რათა ქვეყნის წინამძღოლი გამხდარიყო. განძი, ასევე, აძლევდა მას ქარიზმას, რომლის ქართული (თუმცა დიალექტური: ხევსურული) შესატყვისი დავლათი ამავე სიტყვის – დოვლათის ვარიაციაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ მატერიალური ქონება ქარიზმის ნიშანია (რუსული богатство მომდინარეობს სიტყვიდან бог): ქონება მხოლოდ ღვთის რჩეულებს შეიძლება ჰქონდეთ.

მეორე მხრივ, განძის პოვნა და რაიმეს პოვნა, თავისთავად უკვე ხარიზმის ნიშანია. სხვაგვარად თუ ვიტყვით, იგი უკვე მოასწავებს ფარნავაზის უფლებას მეფობაზე, რადგან განძის ქვაბი მხოლოდ მას გაეხსნება, ვინც ქვეყნის პატრონად არის დაბადებული. თუ მ. ვებერი წარმატებული საქმოსანის ღვთიურ მოწოდებაზე ლაპარაკობს [19], უფრო მეტად განძის პოვნის სიუჟეტი (მითოლოგემა) გვეუბნება ფარნავაზის, როგორც მეფის, დასაბამიერ მოწოდებაზე.

აქ ისმის კითხვა: ვისია ეს განძი, ვის ეკუთვნის ის? განძი ეკუთვნის მას, ვისაც ეკუთვნის ის მიწა, სადაც დამარხებულია იგი, ანუ განძი ქვეყნის პატრონისაა, რომლის გამოჩენასაც ელის იგი. ვახუშტი ბატონიშვილს თავის „აღწერაში საქართველოსა“ მოჰყავს ფშაველ-ხევსურთა ერთი ღირსშესანიშნავი ჩვეულება: „ვერცა ფშავი, ვერცა ჰევსური, უკეთუ იშოვნოს ოქრო ან ვეცხლი, ვერარაიდ იკმარებენ თავისად, არამედ მიუძღუნის ლაშას ჯუარსა...“ [4:533]. აღიარებენ რა ლაშარის ჯვარს არა მხოლოდ თავის პატრონად, არამედ მთელი არემარის პატრონად, ფშაველ-ხევსურნი მთავრად ნაპოვნ ოქრო-ვერცხლს არა მხოლოდ როგორც საპატიო ძღვენს, არამედ როგორც მის კუთვნილ ქონებას.

„ქართლის ცხოვრებაში“ არის ცნობა მეფეთაგან განძის დაფლვისა. „მაშინ (არაბობის ხანაში, ზ.კ.) ყოველნი ნათესავნი ბერძენთანი წარჩინებულნი ჰფლვიდეს ქვეყანათა შინა განძთა, რათა რაჟამს გამოვიდენ, პოვნენ განძნი იგი და არღარა ნახონ ჭირი წადებისა და კუალად გამოღებისა...“ [1:231]. ასევე ქართლში:

„ხოლო სტეფანოს ესხნეს ორნი ძენი არჩილ და მიჰრ. და განუყო ყოველი ხვასტაგი სამეფოსა მისისა, საგანძური ოქროსა და ვეცხლისა და თუალთა პატიოსანთა. და ნახევარი წარიღო ქვეყანასა ეგრისსა და წარიყვანა ძე თუსი პირმშო მიჰრ, და ნახევარი საქონელისა მისისა მისცა არჩილს, უმრწემესსა ძესა თუსსა. ხოლო არჩილ დაჰფლა საგანძური უფროსი ჰევსა კახეთისასა; ხოლო სამსახურებელნი ოქროსა და ვეცხლისანი ჰევსა უჯარმოსასა, და საგანძური ქართლისა და ჯავახეთისანი დასხნა გორს, რომელი მანვე ერეკლე განაჩინა სამალავად განძთა მათთვის, რომელნი თანა ვერ წარჰქონდეს. სახელი გორისა მის არს ტონთიო, რომელ არს თარგმანებით „მთა ოქროსა“. და დასუა მათ ზედა ტილისში, რათა ვერვინ შეუძლოს გამოღებად. ხოლო საგანძური ყოველთა

ქართლისა ეკლესიათანი დაფლნა აჩრდილსა დიდისა სიონისასა მცხეთას”. [1:232-233].

შენიშვნა. აქაც განძის ერთი ნაწილი ისევე, როგორც ფარნავაზის შემთხვევაში, დახასიათებულია როგორც „სამსახურებელნი ოქროსა და ვეცხლისანი”.

ასევე მეფის მიერ დაფლული განძი ისევე მეფის ხვედრი უნდა იყოს. მხოლოდ მეფეს ან სამეფოდ იმთავითვე განწესებულს შეუძლია ახსნას ტილისმი (თილისმა) და დაეუფლოს განძს, როგორც ამას თვალნათლივ აჩვენებს ჰეროდოტეს მიერ მოთხრობილი სკვითური მითოსი სკვითების ქვეყანაში მეფობის წარმოშობის შესახებ. ჰეროდოტეს სკვითურ ანდრეზში მხოლოდ უმრწემესი სამ ძმაში შეძლებს მიუახლოვდეს და ხელჰყოს ციდან ჩამოცვენილ ოქროს ნივთები, რომელთაც ცეცხლის ძალით განირიდეს ორი ძმა. უმრწემესის, კოლაქსაისის, წინაშე ცეცხლი ჩაქრა და ოქროს ნივთები „დანებდნენ“ მას. ძმებმა აღიარეს უმრწემესის პრივილეგია და მთელი ძალაუფლება მას გადასცეს. მისგან დაიწყო სკვითების სამეფო დინასტია, რომლის საღვთო რელიკვიად ეს ოქროს საგნები გამოცხადდა (ჰეროდოტე. ისტორია, IV, 5, 7).

ფარნა (ხვარენა)

საბოლოოდ, სიზმარში მზის ცვარის ცხების ძალით ფარნავაზზე გადმოდის მზის წილი, მეფური დიდების სახით, რომელიც ფალაურად გამოითქმის როგორც ფარნა, ავესტის ენაზე ხვარენა, „ბრწყინვალეობა”, „დავლათი“, „შარავანდი” [20:499], რაც აისახა კიდევ მის სახელში – ფარნა-ვაზ „დიდფარნიანი“ (სავარაუდოდ *ფარნა ვაზრაკა „ფარნა დიდი“). ეს არის ბერძნული ხარიზმა, რომლის ქართული შესატყვისია დავლათი (ხვესურულ ტექსტებში) ან სვე (ლიტერატურულ ტექსტებში).

ფარნავაზმა მეფური ხვარენა//ფარნა სიზმარში მოიპოვა და შემდეგ ცხადში რეალურად განიმტკიცა, როდესაც ნაპოვნი განძი იმ ძალად აქცია, რომელმაც შეაძლებინა უზურპატორის განდევნა ქვეყნიდან და მერე მეფობის მოპოვება. ხვარენა//ფარნა ირანული კონცეპტია, რომელიც სამეფო ხელისუფლებას თან ახლავს, როგორც მისი განუყრელი ატრიბუტი. მეფე გამეფების დღიდანვე ატარებს ხვარენას, თუმცა იგი მისი საკუთრება არ არის – იგი აპურამაზდას შექმნილია – და მოსალოდნელია, წაერთვას მას და სხვაზე გადავიდეს. ეს ხდება დინასტიის შეცვლისას, როცა ხვარენა, სტოვებს დინასტიის უკანასკნელ წარმომადგენელს და სხვა დინასტიის დამაარსებელზე გადადის. არდაშირს, სასანიანთა დინასტიის ფუძემდებელს, რომელიც თავად სამეფო წარმოშობის იყო გაქცევისას თან გაჰყვა ირანელ მეფეთა ხვარენა ერთი დიდი და მსუქანი ცხვრის სახით. ეს იმის ნიშანი იყო, რომ ხვარენამ იგი აირჩია სამეფოდ. ამის შემდეგ არდაშირის ყოველი ნაბიჯი წარმატებული იყო.

სამეფო დიდება, ცხადია, უხილავია, მაგრამ მას აქვს ნივთიერი გამოხატულებანი. ერთ-ერთი მათგანი მსუქანი ცხვარია. ცხვრის სიმსუქნე ოდენ ნივთიერი დოვლათის ნიშანი არ არის, ის უფრო მეტად დავლათზე მიანიშნებს. როცა პაპაკმა სასანის მეფური წარმოშობის ამბავი მოისმინა მისგან, უთხრა: „გასუქდი“ და თავისი ასული მიათხოვა ცოლად, რომელმაც სასანს არდაშირი უშვა [9:43]. თუ მსუქანი ცხვარი, რომელიც მწყემსობის ნიშანია (და სასანი სწორედ მწყემსი იყო), ხვარენის სისავსეზე და სრულყოფილებაზე, არდაშირის მეფობის სიუხვეზე მიგვანიშნებს, ხვარენა

სხვა სიმბოლური სახითაც ვლინდება მატერიალურ სინამდვილეში. ეს არის სამეფო გვირგვინი, რომელიც თავისი კონფიგურაციით ბრწყინვალეების გამოხატულებაა, რასაც მისი საყოველთაოდ მიღებული მასალა – ოქრო და ფორმა მოწმობს. ფანავაზის მიერ ნაპოვნი ოქროს განძის ნაწილი სწორედ სამეფო გვირგვინში გადაიცვალა: „ამან ფარნავაზ წარავლინა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ასურასტანისა, და წარსცა ძღუენი დიდძალი... ხოლო ანტიოქოს შეიწყნარა ძღუენი მისი და უწოდა შვილად თვსად, და წარმოსცა გვრგვინი...“ გვირგვინი კი უხილავი ბრწყინვალეების ნივთიერი ნიშანია.

დასასრულ, სანამ შევაჯამებდეთ ზემოთ ნათქვამს, წავიკითხოთ ეს ტექსტი ტიპოლოგიურ ჭრილში, რამდენად ეხმაურება იგი ფარნავაზის სიზმრის საზრისს.

„10. გავიდა იაკობი ბერშებადან და გაემართა ხარანს. 11. და მიადგა ერთ ადგილს და იქ დაიღამა, რადგან მზე ჩასული იყო. და აიღო ერთი ლოდი იმ ადგილიდან, დაიდო სასთუმალად და დაწვა იმ ადგილას. 12. და ესიზმრა: აჰა, მიწაზე კიბე დგას და თავით ცას სწვდება, და უფლის ანგელოზები ადიან და ჩამოდიან კიბეზე. 13. და, აჰა, უფალი დგას კიბეზე და ეუბნება: მე ვარ უფალი ღმერთი, ღმერთი აბრაამისა, მამაშენისა, და ღმერთი ისაკისა. ეს მიწა, რომელზეც წევხარ, შენთვისა და შენი შთამომავლობისთვის მომიცია. 14. შენი შთამომავლობა ქვიშასავით მრავალრიცხოვანი იქნება და განივრცობა დასავლეთისკენ, აღმოსავლეთისკენ, ჩრდილოეთისკენ და სამხრეთისკენ. შენი და შენი შთამომავლობით იკურთხება მიწიერთა მთელი მოდგმა. 15. და, აჰა, შენთანა ვარ და ყველგან დაგიფარავ, სადაც კი წახვალ. და კვლავ დაგაბრუნებ ამ მიწაზე, არ მიგატოვებ, ვიდრე არ აგისრულებ ყველაფერს, რაც გითხარი. 16. და გამოფხიზლდა იაკობი ძილისგან და თქვა: ნამდვილად უფალი ყოფილა ამ ადგილას, მე კი არ ვიცოდი. 17. და შეეშინდა და თქვა: რა საშიში ყოფილა ეს ადგილი. სხვა რა უნდა იყოს, თუ არა უფლის სახლი. ეს ცათა კარიბჭეა. 18. და ადგა დილაადრიახად იაკობი, აიღო ლოდი, სასთუმალად რომ ედო, აღმართა სვეტად და ზედ ზეთი დაღვარა. 19. და უწოდა იმ ადგილს ბეთელი (სახლი ღვთისა). უწინ კი ამ ადგილს ლუზი ერქვა“ (დაბ. 28:10-19).

იაკობს ეს ფუძემდებლური სიზმარი მისი ცხოვრების გარდატეხის უამს ქვეყნიდან განსვლისას, მის საზღვარზე, დაესიზმრა: იგი დევნილია თავისი ძმისგან, ესავისგან, რომელსაც მამის კურთხევა გამოსტყუა. ამიტომაც აღარ დაედგომება მამის სახლში და დედა ავზავნის დედულეთში, ხარანში, რომელიც ფარნავაზის დედის ასპანად უნდა ვიგულოთ, ვინძლო თავი შეაფაროს, ვიდრე ესავს რისხვა არ გადაუვლის. საგულისხმოა, რომ აქაც მონადირეობა მონაწილეობს კურთხევის ერთგვარ ლეგიტიმაციაში.

„და შეიქნა ესავი მარჯვე მონადირე, ველების კაცი, იაკობი კი იყო სრული კაცი, კარვებში მცხოვრები. უყვარდა ისაკს ესავი, რადგან ნანადირევი იყო მისი საჭმელი, ხოლო რებეკას იაკობი უყვარდა“ (დაბ. 25:27-28).

მთავარი აქ მამის ნებაა, მაგრამ უსინათლო ისაკმა ვერ გამოიძნო ტყუპისცალებს შორის, რომელი იყო აღთქმის შვილი, რომელსაც უნდა მიეღოს მისი კურთხევა, რათა მომავალი ერის ეპონიმი გამხდარიყო. პირმშობლის გარდა, ესავის უპირატესობა მონადირეობაშია: ის ფარნავაზივით ხელოვანი მონადირეა. მაგრამ ღვთის განგებაში, რომელიც

წარმართავს ბიბლიას, მონადირეობა არ მონაწილეობს. იაკობი დედის შვილია, როგორც ფარნავაზი; დედა კი სახლშია, როგორც სახლის პრინციპი, და შვილის მარადის მასთან არის. მათ ორივეს დედა მფარველობს და რჩევას აძლევს. მათი მოწოდების – ერთისა მამამთავრად (პატრიარქად), მეორისა სამეფოდ – ლეგიტიმაციას სხვა, არატრადიციული, ამდენად არა მემკვიდრეობითი წყარო აქვს: იაკობი არც პირმშოა და არც მამას უყვარს; ფარნავაზი მხოლოდშობილია და ობოლი და, თუმცა იაკობისგან განსხვავებით იგი დედულეთს არ აფარებს თავს, მაინც მისი მომავლის (მეფობის) გასაღები მამის სახლში არ ძვეს.

მონადირეობა უარყოფილია, მაგრამ ძალაში შემოდის ცხება, თუმცა ზეთს იცხება არა იაკობი, არამედ ის ქვა, რომელიც მას სათუმლად ჰქონდა. ეს იყო უბრალო, არაფრით გამორჩეული ქვა, რომელიც მხოლოდ თავქვეშ ამოსადებად თუ ივარგებდა, მაგრამ ის იმ ადგილიდან იყო აღებული, სადაც იაკობს მისი ბედის განმსაზღვრელი სიზმარი დაესიზმრა. ეს წმიდა ადგილი იყო და იქ მდებარე ქვა წმიდაყოფის ნიშანს მოითხოვდა. ზეთისცხებამ უბრალო ლოდი საკულტო სვეტად შექმნა. მაგრამ თავად იაკობის, როგორც მამამთავრული წინამძღოლობის, მისიის ლეგიტიმაციისთვის ზეთისცხება არ ყოფილა გამოყენებული. მოგვიანებით, ზეთისცხება მხოლოდ ექვსასი წლის შემდეგ დაკანონდა მეფედქცევის რიტუალში (1მეფ. 10:1). პატრიარქების ხელისუფლების წყარო მამის კურთხევა იყო, მაგრამ არა მხოლოდ. კურთხევა პირმშოს ეკუთვნის და, რაკი იაკობი პირმშო არ იყო (თუმცა მან მოტყუებით მიიღო კურთხევა უსინათლო მამისგან), მას ესაჭიროებოდა ლეგიტიმაციის სხვა წყარო, რომელსაც სათავე ტრანსცენდენტურ სამყაროში ექნებოდა. ეს მოხდა სიზმარში, სადაც იაკობმა თავისი თვალთ, როგორც ფარნავაზმა მზე, ღმერთი იხილა. ფარნავაზის სიზმრისგან განსხვავებით, იაკობის სიზმარი ვერბალიზებულია და მასში (ღვთის სიტყვებში) არაფერია ისეთი, რომელსაც განმარტება დასჭირდებოდა. და იაკობიც თამამად გაემართება ბედისწერის შესახვედრად. თუმცა მას კიდევ ჰქონდა შეხვედრა, სადაც მისმა, როგორც ხალხის მამამთავრის, მისიამ საბოლოო ლეგიტიმაცია მიიღო. როცა უკან ბრუნდებოდა დედულეთიდან, მდინარე იაბოკზე (ეს სახელი იაკობის სახელის ანაგრამულია) გადასვლისას, შეერკინა უხილავ ძალას და გაუძლო. ნამდვილად მან, ფარნავაზით, ანგელოზი იხილა ქვემდაბლად და მიიღო მისგან ახალი, არა პირმშოებითი კურთხევა. ძველი პრივატული სახელი იაკობი ისრაელად შეიცვალა, მსგავსად ქართველთა პირველი მეფისა, რომელმაც სამეფო სახელი იმ სიზმრისეული გამოცდილების შემდეგ მიიღო.

დასკვნა

მართალია, მამასახლისის ოჯახიდან წარმომავლობა გარკვეულ ლეგიტიმურობას ანიჭებს აჯანყებულ ფარნავაზს, ყოველ შემთხვევაში, ეგრისელი ერისმთავრის ქუჯის თვალში ეს ასეა, მაინც ფარნავაზის მეფობა შენდება არა მამასახლისობის ბაზაზე, არამედ მეტაფიზიკურ საწყისზე. სხვაა წყარო მამასახლისობისა და სხვაა წყარო მეფობისა. ისინი განსხვავებულ სფეროებს ეკუთვნიან, როგორც სოციალურ, ისე მენტალურ-იდეოლოგიურ ჭრილში.

ყველაფერი, რაც ფარნავაზის სიზმრისა და ცხადის იგავურ ნარატივში რეალიების, სიმბოლოებისა თუ მითოლოგიკების სახით მონაწილეობს, ორ რამეს ემსახურება: აჩვენოს მეფობის ციური (კერძოდ, მზიური) წარმოშობა და რომ ფარნავაზი მეფობას უშუალოდ მისი წყაროდან იღებს. თუ ობოლს და მიუსაფარს, წუთისოფლის გერს, ერთი მხრივ, დასაღუპავად ემუქრებიან წუთისოფლის ძალები, მეორე მხრივ, მას დიდი მომავალი ელის: მისი ობლობა რჩეულობას ინახავს. თუ „უკაცურ სახლში“ ყოფნა, ერთი მხრივ, მის სიკვდილს, სხვანაირად, ემბრიონალურ მდგომარეობაში დაბრუნებას მოასწავებს, მეორე მხრივ, სწორედ აქედან იწყება მისი აღორძინება ახალ სტატუსში. თუ, ერთი მხრივ, მზის ცვარი სიცოცხლეს უბრუნებს მას, მეორე მხრივ, მეფობის სუბსტანციით ავსებს, რაც ცხადში მისი ახალი სახელით გამოიხატა. თუ მონადირეობაში წარმატება სამონადირეო მითოსის თანახმად, რჩეულობის ნიშანია, იგივე წარმატება გამოავლენს მეფობის დასაბამიერ კანდიდატს, როგორც რჩეულს, თუმცა ეს წარმატება ხიფათის წინაშე აყენებს მას, მაგრამ ეს ხიფათი აუცილებელი ზღურბლია, რომელიც უნდა გადაილახოს ახალ საფეხურზე ასასვლელად. იგივე მზე, ირმის სახით გამოცხადებული, მიაგნებინებს განძს, რომელიც ასევე მზის ამქვეყნიური მანიფესტაციაა და, თუ, ერთი მხრივ, ნივთიერ სახსარს აძლევს მას ქვეყნის სახსნელად, მეორე მხრივ, მისი მეფობის ლეგიტიმაციის ნივთიერი ნიშანია.

თუმცა ჩვენთვის უცნობია, თუ როგორი სახე ჰქონდა გამეფების ცერემონიალს იმ ეპოქაში, კერძოდ, არსებობდა თუ არა ცხების რიტუალი ან რა მონაწილეობა ჰქონდა „მეფეთა სპორტს“, მაგრამ ამ იგავის სიუჟეტი ამ სახით უთუოდ რეალობას უნდა გამოძახილი უნდა იყოს.

damowmebuli literatura

1. qarTlis cxovreba I, Tb., 1955.
2. ioane petriwi, ganmarteba prokle diadoxosis `RmrTismetyvelebis safuZvlebi~ [damana meliqiSvilis gamocema], Tsu, 1999.
3. Франк С. А. Сочинения, М., Изд. «Правда», 1990.
4. vaxuSti batoniSvili `aRwera samefosa saqarTvelosa~ (qarTlis cxovreba IV, Tb., 1973).
5. Thureau-Dangin Fr. Une relation de la huitieme campagne de Sargon, Paris, 1912.
6. kiknaZe z. qarTuli miTologia I, jvari da saymo, quTaisi, 1996.
7. Оппенхейм А. Лео. Древняя Месопотамия, «Наука», М., 1980.

8. *Хрестоматия по истории древнего Востока*, Под редакцией акад. В. В. Струве и Д. Г. Редера, Изд. Восточной литературы, М., 1963.
9. *ardaSir papakis Zis saqmeTa wigni, falauridan Targmna, gamokvleva da leqsikoni daurTo Teo CxeiZem, Tb., `mecniereba~*, 1975.
10. *Томановская О. С.* Лоанго, Каконго и Нгойо, Историко-этнографический очерк, «Наука», М., 1980.
11. *Cimmerli W.* Old Testament Theology in Outline, Edinburgh [1987].
12. *xalxuri sibrZne II, qarTuli zRaprebi, Tb., `nakaduli~*, 1964.
13. *Hocart A. M.* Kingship, London, 1927.
14. *The Sumerian King List by Thorkild Jacobsen*, Assyriological Studies No. 11, The University of Chicago [193].
15. *kiknaZe z. Suamdinaruloi miTologia, Tb., `sabWoTa saqarTvelo~*, 1979.
16. *Коростовцев М. А.* Религия древнего Египта, «Наука», М., 1976.
17. *Котрелл Л.* Во времена фараонов, «Наука», М., 1982.
18. *Jean Chevalier, Alain Gheerbrant*, Dictionnaire des symboles, Paris [1982],
19. *veberi m. rCeuli nawerebi religiis sociologiaSi, Tb., `marsi~*, 2004.
20. *andronikaSvili m. narkvevebi iranul-qarTuli enobrivi urTierTobidan, Tsu, Tb., 1966.*

ზურაბ კიკნაძე

მეფობის ლეგიტიმაციის ტიპოლოგია და
ცხოვრება ფარნავაზისი

თეზისები

ყოველი ხელისუფლება, რომელიც კი არსებულა კაცობრიობის ისტორიაში, რა ტიპისა და წარმოშობის არ უნდა იყოს იგი, ბუნებრივად საჭიროებს ლეგიტიმაციას, ავტორიტეტულ გამართლებას როგორც საკუთარი მოსახლეობის (ქვეშევრდომთა), ისე მეზობელი ქვეყნების თვალში. ჩვენი ყურადღების საგანია მეფობის ინსტიტუტი, ხელისუფლების ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმა, რომელსაც შეგვიძლია თვალი გავადევნოთ უძველესი ხანიდან რამდენიმე ათასწლეულის მანძილზე სხვადასხვა კულტურებსა თუ ცივილიზაციებში, რამდენადაც მის შესახებ წერილობითი ძეგლები ლაპარაკობენ. ლეგიტიმაციის ტექსტები სხვაობენ სამეფო თუ სამთავრო დინასტიების მიხედვით, ისინი შეიცავენ კომპონენტებს, რომელთა ხარისხს და ტიპოლოგიას განსაზღვრავს საზოგადოების კულტურული თუ პოლიტიკური განვითარების დონე, და კვებავს რელიგიური თუ მითოლოგიური წარმოდგენები.

ჩვენთვის ამოსავალია სიუჟეტი (ფარნავაზის სიზმარი და ცხადი), რომელიც ისტორიულ თხზულების „ცხოვრება ფარნავაზისი, რომელი იყო პირველი მეფე ქართლისა“ შესავალ ნაწილს წარმოადგენს და სადაც მეფობის ლეგიტიმაციის მითის ერთ-ერთი ყველაზე სრული (მითოლოგემების მთელი კომპლექსის შემცველი) ვარიანტი დასტურდება.

იმისათვის რომ ტექსტის იდეოლოგიური და, უფრო ზოგადად, სოციალური შინაარსი საბოლოოდ იქნეს გაცნობიერებული, აუცილებელია ფუნქციურად მსგავს ტექსტებთან მისი ტიპოლოგიური შედარება. ასეთ ტექსტებს შორის კულტურული კონტექსტის მიხედვით ყველაზე რელევანტურია სასანიანთა წარმომავლობის მითი (არდაშირ პაპაკის ძის გამეფება) და საულისა და დავითის ბიბლიური ეპიზოდი. ფარნავაზის ცხოვრების ზოგიერთი მითოლოგემა, როგორცაა, მაგალითად, მზის ცვარით ცხება, ტიპოლოგიურ პარალელებს შედარებით უფრო შორეული ამ კონტექსტში არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ბაგრატიონთა დინასტიის დაარსების ხალხურ ვერსიებს, რომლებიც მეფობის ლეგიტიმაციის არქაული მითოლოგემებით არის გადმოცემული. მეფობის ლეგიტიმაციის ნარატივები შეიძლება დადასტურებულ იქნას უკვე ლიტერატურულად გაფორმებულ ეპიურ ტექსტებშიც. საილუსტრაციოდ კმარა “ვეფხისტყაოსნისა” და არგონავტების მითის მაგალითების განხილვა.

З. Кикнадзе,
профессор ТГУ

Типология легитимации царской власти
и «Житие Парнаваза»
(Резюме)

Любая власть, какого типа и происхождения она ни была, естественно нуждается в легитимации, авторитетном оправдании перед лицом собственного народа и внешнею мира, и хотя бы перед собственным судом. Мы сосредоточиваем внимание на институте царства, на одной из более распространенной форме власти, имея возможность наблюдать за ее возникновением и функционированием в разных цивилизациях и культурах древнего мира. Тексты легитимации содержат реалии идеологического (религиозного и мифологического) порядка, качество и характер которых определяется культурным уровнем данного общества. Исходным текстом для исследования служит сюжет из исторического нарратива о Парнавазе

(«Житие Парнаваза»), родоначальника первой царской династии в Грузии, именно, сон Парнаваза, содержащий целый комплекс мифологем и символов, связанных с концепцией происхождения царской власти (как то, «солнечная роса», царская охота, нахождение клада...).

Z. KIKNADZE
Professor of TSU

Typology of the Legitimation of Royal Power and the “Life of Parnavaz”

Summary

Any power, irrespective of its type and origin, naturally, stands in need of legitimation, authoritative justification in the face of its own people and the outer world – even in the face of one's own judgment . The author focuses attention on the institution of kingship – one of the more widespread forms of power – being in a position to follow its origin and functioning in different civilizations and cultures of the Ancient World. The texts of legitimation contain realities of ideological (religious and mythological) order, whose quality and character are determined by the cultural level of a given society. The plot of the historical narrative on Parnavaz (“The Life of Parnavaz”), the founder of the first royal dynasty in Georgia, serves as basic text of the study, viz. the “dream of Parnavaz” that contains a whole complex of mythologems and symbols connected with the conception of the origin and source of royal power (such as, “sun dew”, the royal hunting, discovery of treasure and etc.).